

VLADIMÍR SMÉKAL

INTEGRAČNÍ FUNKCE OSOBNOSTI KONCEPCE A PROBLÉMY

ÚVOD

O integraci se hovoří a píše především v souvislosti se společností a jejími dílčími útvary, společenstvími a dynamikou. Běžné jsou obraty jako „integrace menšin do celku společnosti“, „kulturní integrace Evropy“ apod.

Kromě toho je pojem integrace brán jako popisný a ne jako vysvětlující, takže se v psychologii nepocituje potřeba podrobit výzkumu, jak se to děje, že se osobnost stává integrovaným celkem. Dynamické psychologické školy sice užívají obratu „integrovat odštěpené útvary osobnosti do celku osobnosti“, „neúplná integrace“ apod., ale neobjasňují, co je to za funkci, díky níž tyto děje probíhají.

Překvapující rovněž je, že v počítačových souborech referativních přehledů se heslo „integrace osobnosti“ téměř nevyskytuje nebo je jen nepatrně obsazeno odkazy.

Protože však většina odborných textů o osobnosti hovoří o integritě osobnosti jako o jejím základním znaku, jímž se osobnost odlišuje od dílčích jednotek a psychických procesů, rozhodli jsme se nastolit námět integrace osobnosti jako téma principiální povahy. Domníváme se, že existují dvě cesty k jeho konstituování.

První je založena na ideji, že osobnost má řadu funkcí, z nichž k nejkoumanějším v současnosti patří funkce regulační, adaptační, často se uvádějí též funkce orientační, pořádací, a lze zcela oprávněně hovořit i o funkci integrační, neboť funkce zde znamená plnění určitých úkolů, a je nesporné, že jedním z úkolů osobnosti je integrovat své části do harmonicky fungujícího celku. Metaforicky a podle analogie s tělem je možno uvažovat, že osobnost v lidské bytosti je též jakýsi organismus vedle organismu tělesného, a má tedy rovněž své „orgány“ či „aparáty“, které plní uvedené funkce. Jestliže tělesné orgány a jejich funkce zajišťují biologické přežití těla, psychické „orgány“ a jejich funkce se starají o sociální a osobní přežití člověka, jako jednotky vědomé si sebe sama.

Druhá cesta je založena na empirickém faktu, že lidé se liší větší nebo menší integritou a že tedy má smysl zkoumat, jak se to děje, že se osobnost stává celkem, čím se to děje, jaké jsou individuální rozdíly v dosaženém stavu, a na čem to závisí, tedy jakými procesy, stavy, vlastnostmi a funkcemi je tato integrita umožňována a zajišťována. Funkce je při tom chápána jako integrující činnost.

V tomto programovém metodologickém sdělení se pokusíme o vytvoření vztahového rámce pro *teoretický a empirický výzkum integrační funkce osobnosti ve vývoji, činnostech a sociálním kontextu.**

INTEGRAČNÍ FUNKCE – TERMINOLOGICKÁ POZNÁMKA

I když jde o termíny běžně užívané v odborných psychologických textech, je až překvapující, jaká nejednota panuje v jejich používání a chápání.

Termín *integrace* pochází z lat. *integer-gra,-grum (tango)* a znamená: a) čerstvý, svěží, neunavený, neporaněný, zdravý, zachovalý, b) úplný, celý, neporušený, netknutý (z lat. *in-tangere* = dotýkat se). Obdobné termíny jsou *integratio* = obnovení, osvěžení, a *integritas* = neporušenost, bezúhonnost, poctivost, čistota. Pokud uvedené české ekvivalenty bereme v jejich metaforickém významu, lze je beze zbytku na osobnost aplikovat, často ovšem v hodnotícím etickém nebo psychohygienickém smyslu.

Nám však jde o zavedení termínu, který by označoval důležitý psychologický osobnostní konstrukt a zastupoval i prakticky významnou psychologickou skutečnost „ucelenosti“, „celistvosti“, vnitřní uspořádanosti složek a částí a jejich začleněnosti do celku osobnosti, sjednocenosti osobnosti v sobě samé. Pro tuto skutečnost navrhuje užívat termín *integrita*, nebo *integrovanost*.

Položíme-li důraz na proces a funkci vytváření ucelenosti či na proces sjednocování, můžeme užívat termínu *integrace*. V tomto smyslu adjektiva *integrativní*, *integrační* či *integrující* vyjadřují činnost uskutečňující proces sjednocování, dosahování vnitřní uspořádanosti.

K termínu *funkce* poznamenáváme, že jej chápeme nikoliv v jeho významu používaném v matematice, ale spíše jako analogii jeho užití v biologických vědách, tedy jako činnost, akt, či aktivitu, jejímž „orgánem“ je osobnost. Někdy se jako přídatné objeví použití ve významu „smysl“, „cíl“, „účel“.

*)Jde o téma, které sjednocuje teoretické a badatelské zájmy části pracovníků Psychologického ústavu FF MU v Brně.

INTEGRAČNÍ FUNKCE OSOBNOSTI – DEFINICE

Už tato terminologická analýza nás opravňuje považovat slovní spojení *integrační funkce osobnosti* za produktivní. Pracovně tuto funkci můžeme definovat jako sled aktů, jimiž osobnost dosahuje určité úrovně vnitřní uspořádanosti a ucelenosti, ale také souladu s okolím a vnější efektivní začleněnosti osobnosti do prostředí, a to nikoliv mechanickým slučováním či eklektickým výběrem toho, „co se hodí“, ale produktivní a eu-funkční syntézou, či emergencí. Je možno postulovat jakýsi *integrativní princip*, který toto sjednocování umožňuje a řídí. V této formulaci projektujeme pojetí integrační funkce jako explanační konstrukt, který zahrnuje celou řadu dějů, stavů i dispozic a který tak vymezuje — podle našeho mínění — plodné pole výzkumů i praktických aplikací.

Současná psychologie takřka bez výjimky považuje osobnost za dynamický funkční systém, který usiluje o udržení své stability v čase a konzistence v situacích i o adaptivní udržování rovnováhy vnitřních subsystémů a vztahů s okolím.

Ze systémové teorie je známo, že ve struktuře systému se mohou měnit jeho prvky a části a funkce zůstane zachována. Základním znakem funkčního systému „osobnost“ tedy je *invariantní* úkol udržet integritu, který je uskutečňovaný proměnlivými (v čase, v situacích i vzhledem k osobám) prostředky (způsoby), které umožňují dovést proces k neměnnému (invariantnímu) výsledku, tj. k výsledku, který je zadaný parametry systému a je součástí jeho „smyslu bytí“. Jestliže ovšem osobnost je dynamickým systémem, pak se výsledky jejích aktivit vylučují homeostaticky nebo heterostaticky v souladu s intencí a podle vnitřního nebo vnějšího vzoru. Cíl dosáhnout integrity chápané jako zralost osobnosti je postulovaný i v obecné teorii vývoje, která definuje vývoj jako proces postupné diference a integrace.

Integrační funkce osobnosti se uskutečňuje v rámci formativních procesů *socializace* a *individuace* osobnosti, které integraci buď stimulují nebo brzdí v jejím žádoucím průběhu a podílejí se tak i na tom, co K. Dabrowski (1979) označuje jako pozitivní desintegraci.

K HISTORII PROBLÉMU INTEGRAČNÍ FUNKCE OSOBNOSTI

Náš výklad se omezí na výběrový přehled pramenů, v nichž se s ideou integrační funkce tak či onak pracuje, a půjde spíše o „topografii“ problému než o jeho chronologii nebo geografické zařazení.

Nejvýrazněji bylo téma „integrace“ nastoleno psychoanalýzou, která poprvé připsala integrační funkci útvarům Ego. C. G. Jung šel ještě dále, stejně jako A. Adler ve zdůrazňování integrace jako procesu sjednocování a začleňování odštěpných částí osobnosti, „komplexů“ do celistvosti osobnosti. Adler, jak známo tuto celistvost považuje za primární, Jung za výsledek individuace, ale pro oba je reintegrace podmínkou úspěšné psychoterapie.

F. C. Thorne (1961) považuje pojem integrace za klíčový ve svém eklektickém systému klinické psychologie, který buduje na třech pilířích: organizační, stabilizující a integrační funkci. Thorne se domnívá, že osobnost je výslednicí jedinečného a momentálního statusu organizace a integrované jednoty, která se nepřetržitě modifikuje ve svých vzorcích v souladu se změnami pole sil, jež na ni působí, a při tom si uchovává určitou stálost v čase a podmínkách.

Dalším významným teoretikem integrace je Royce (Royce, J. R., et Powell, A., 1983), jenž zdůrazňuje již ne tak formální, ale obsahově specifické stanovisko, že totiž hlavním integrujícím faktorem v osobnosti je *osobní smysl (personal meaning)*, tj. důležitost, jakou člověk připisuje životu.

Royce se shoduje s R. Harré, D. Clarkem a N. de Carlou (1985), kteří sice o integraci explicitně nehovoří, ale jejich pojednání o vytváření a funkci „konstitutivních a regulačních hierarchií“ naznačuje, že mají na mysli totéž: Osobnost — má-li zajišťovat optimální sociální adjustaci a zvládání úkolů života — musí neustále provádět integraci horizontální i vertikální. Horizontálně sjednocuje sensoriku s motorikou, kognice s afekty a styly s hodnotami, při čemž každá následující dvojice představuje vyšší úroveň systémové hierarchie, kterou završuje globální integrativní funkce osobnosti jako suprasystému.

U nás o integraci uvažuje v souvislosti se svými dotazníky na zjišťování variability osobnosti poněkud nejasně O. Mikšík (1985). Osobnost chápe jako integrální individualitu a považuje ji za zdroj psychické variability jednání.

Na pojmu integrace staví své pojetí osobnosti P. Řičan (1983), když říká, že osobnost je „autotelická interakční integrace“.

Stejně tak K. Balcar (1992) považuje integraci za klíčovou funkci sloužící k vytváření a udržování jednoty a ucelenosti osobnosti. Integrace je podle něj umožňována kvalitou vědomí, strukturou jáství a dynamikou vůle.

Za zmínku stojí, že Balcar se v souvislosti s výkladem integrace odvolává na Witkina (Witkin et al., 1962), který integraci chápe jako podmínku rozhodující o tom, jak účinně se člověk v životě uplatní se svou mírou diferencovanosti. Balcar při tom konstatuje, že odborníci považují za nesnadné konstrukt integrace operacionalizovat, a proto je obtížné míru integrovanosti osobnosti měřit.

„PŘEDMĚTNÉ POLE“ INTEGRAČNÍ FUNKCE OSOBNOSTI

Klinická i běžná životní pozorování potvrzují, že se lidé liší mírou své osobnostní integrity. Panuje nekodifikovaný souhlas, že ukazatele integrity je možno zjišťovat v chování i prožívání.

Za znaky integrity lze považovat takové způsoby chování a jednání jako vyrovnanost, přiměřenost prostředků cílům, dlouhodobá konzistence jednání vzhledem k různým situacím, stabilita projevů v čase, soulad-

nost motivů, nepřítomnost „excesů“, přiměřenost a přiléhavost projevů realizovaných „jednotkám“ chování a i cílům a situacím.

V prožívání se integrita vyjevuje především mírou pohody a pocitů zakotvenosti ve svém životném prostředí, resp. pocity osobní, sexuální, věkové i sociální identity. Podstatný je i pocit nepřítomnosti, resp. nezažitého něčeho „nevlastního“, „cizorodého“ ve vědomí a ve struktuře sebepojetí. Pozitivně se to jeví jako zdravá sebedůvěra a pocit ucelenosti. Za důležitý prožitek lze považovat pocit smysluplnosti vlastního života, pocit shody potřeb s možností přiměřeně je uspokojovat, resp. jako adekvátní reflexe nesouladu mezi aspiracemi a výkony.

Na úrovni strukturní analýzy osobnosti o integritě svědčí kompatibilita charakteristik různých úrovní osobnosti: temperamentu, zaměřenosti, dynamismů zvládnutí, kognitivních stylů a schopností, jednotlivých etap životní dráhy.

NÁMĚTY PROBLÉMŮ VE VÝZKUMECH INTEGRATIVNÍ FUNKCE

Za klíčový výzkumný problém možno považovat zmapování všech identifikovatelných behaviorálních a prožitkových charakteristik a manifestací různých úrovní integrity, tedy jakési vnitřní a vnější fenomenologie integrity. Tento explorativní výzkum je předpokladem k sestavení vhodných diagnostických technik.

Dalším významným problémem je odhalení „jader“ integrace, které se mohou lišit v závislosti na socializačních faktorech i vývojové úrovni osobnosti. Lze předpokládat, že k významným centrům integrace patří *sebe-pojetí, jasnost vědomí, svědomí, smysl života, vůle, tvořivost, různé útvary jáství, kolativní funkce* (tj. pořádací „aparát“ psychiky), *intrapsychické strukturní vztahy* (např. vztah rozumu a citů, potřeb a hodnot, zájmů a schopností).

Integrace však těsně souvisí též s *identifikačními vzory, ideály, podněty pro selfmanagement, povoláním, kulturními příležitostmi, pozitivními a rizikovými faktory prostředí* (zde může být zajímavé sledovat, proč negativní podněty některé lidi deptají a v jiných aktivizují „obrané síly“, a proč u někoho i vysoce pozitivní konstelace podmínek je bez účinku). Tak získáme vzhled do odpovědí na výše položenou otázku, jak se to děje, že se osobnost stává integrovaným celkem.

Cenné je tedy zkoumání charakteristik prostředí z hlediska jejich významu pro integraci (*kontextové proměnné*). Konstituování této „stimulologie“ by bylo užitečné nejen pro výzkumy integrity osobnosti.

K aktuálním problémům patří i sledování diferenčně psychologických souvislostí integrity. Máme na mysli souvislost integrity s kritickými vývojovými obdobími, závislost na pohlaví, vzdělání, povolání, zdravotním stavu, způsobu a podmínkách života, etnopsychologických faktorech, krajinných a podnebních faktorech atd.

Pro event. rehabilitaci a terapii poruch integrity je důležité sledovat genuzu desintegrace a zjistit, za jakých podmínek se stává desintegrací

pozitivní a kdy negativní. Neméně důležité je zjistit, jak provádět reintegraci osobnosti s různou etiologií, genezou a konstelací poruch integrace. Nelze paušálně říci, že např. analytická psychologie, individuální psychologie, psychosyntéza či logoterapie budou nejuhodnějšími postupy jen proto, že ve svých východiscích s konstruktem integrity pracují.

Aplikace principu specifičnosti může napomoci v odhalení typů integrity podle výchozích charakteristik osobnosti a podmínek utváření osobnosti a nabídnout tak diferencované odpovědi na otázku, kolem jakého centra podporovat reintegraci té či oné osobnosti.

ZÁVĚR

Autor vyjadřuje hluboké přesvědčení, že téma integrace, zkoumání její geneze, podob, „jader“, os, podmínek, poruch a diagnostiky je vysoce aktuálním problémem současné psychologie osobnosti, jehož řešení by se nemělo odkládat. Lze předpovědět, že během těchto let se toto téma dostane na přední místo mezi výzkumnými tématy stěžejních pracovišť i v časopisecké odborné publikační činnosti.

POUŽITÁ LITERATURA

- Adler, A.: *Člověk, jaký jest*. Praha 1935.
 Assagioli, R.: *The Act of Will*. Penguin 1992.
 Balcar, K.: *Úvod do studia psychologie osobnosti*. Chrudim 1992.
 Dabrowski, K.: *Desintegracja pozytywna*. Varšava 1982.
 Frankl, V.: *Základní pojmy logoterapie*. Rkp. 1988.
 Harré, R., Clark, D., N. de Carlo: *Motives and Mechanisms*. London 1985.
 Jung, C. G.: *Analytická psychologie*. Praha 1992.
 Kim, S. H.: *Podstata tvorivosti*. Bratislava 1993.
 Mikšík, O.: *Psychická integrace osobnosti*. Praha 1985.
 Royce, J. R., Powell, A.: *Theory of Personality and Individual Differences*. New Jersey 1983.
 Ríčan, P.: *Psychologie osobnosti*. Bratislava 1983.
 Thorne, F. C.: *Personality*. New York 1961.

INTEGRATIVE FUNCTION OF PERSONALITY – PROJECT AND PROBLEMS

The integrative function of personality is describes as one of the most important functions of personality, which plays its role in coherence and wholeness of plans, purposes, ways of conduct, in experience and behavior.

The integrative function is proposed not only as descriptive constrect, but in front of all as explanatory one.

At the and of paper are enumerated different empirical problems resulting from presentation.